

УДК 343.985 (477)

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.33>

Суп Є. Ю.,

кандидат юридичних наук, докторант

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

ORCID: 0009-0009-6912-2157

СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ УЧАСНИКІВ ПРАВОСУДДЯ

STRUCTURE OF THE FORENSIC METHODOLOGY OF INVESTIGATING ILLEGAL ACTIVITIES OF PROFESSIONAL PARTICIPANTS OF JUSTICE

Статтю присвячено аналізу з'ясуванню особливостей розвитку криміналістичного вчення про окремі криміналістичні методики розслідування, визначенню структури різних груп (видів) кримінальних правопорушень. Обґрунтовано, що структура криміналістичної методики зумовлена особливостями механізму цих кримінальних правопорушень, їх класифікаційним рівнем та сферою застосування.

У контексті кримінальних правопорушень проти правосуддя, учинених професійними учасниками судочинства, визначено, що розроблювана методика за своїми ознаками належатиме до комплексних, адже об'єднуватиме кримінальні правопорушення одного розділу КК України, виокремлених з-поміж інших на підставі криміналістично значущої ознаки.

Установлено, що криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками правосуддя обов'язково має включати в себе такі елементи: криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень цієї групи; обставини, що підлягають з'ясуванню; особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку досудового розслідування; типові слідчі ситуації та відповідні їм слідчі версії початкового етапу розслідування, програма дій слідчого щодо їх розв'язання та перевірки; типові слідчі ситуації та слідчі версії наступного етапу розслідування та алгоритми дій слідчого щодо їх розв'язання; організацію та планування розслідування, взаємодію слідчого з іншими суб'єктами кримінального провадження; особливості тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій; заходи криміналістичної профілактики окремих видів і груп кримінальних правопорушень.

Наголошено, що перспективи потенційних наукових розвідок мають полягати у розробленні окреслених складових, а також у визначенні специфіки судового розгляду окремих категорій кримінальних проваджень (справ), криміналістичної методики підтримання обвинувачення в цих категоріях справ.

Ключові слова: методика розслідування, структура, кримінальне правопорушення, наукові розвідки, науковий підхід.

The article is devoted to the analysis of the development of the forensic doctrine of individual forensic investigation methods, the definition of the structure of various groups (types) of criminal offenses. It is substantiated that the structure of the forensic methodology is determined by the peculiarities of the mechanism of these criminal offenses, their classification level and scope of application.

In the context of criminal offenses against justice committed by professional participants in the judicial process, it is determined that the developed methodology will be comprehensive in its features, as it will unite criminal offenses of one section of the Criminal Code of Ukraine, distinguished from others on the basis of a forensically significant feature.

It is established that the forensic methodology for investigating criminal offenses committed by professional participants in the judicial process must necessarily include the following elements: forensic characteristics of criminal offenses of this group; circumstances to be clarified; features of identifying signs of a criminal offense and the beginning of a pre-trial investigation; typical investigative situations and the corresponding investigative versions of the initial stage of the investigation, the investigator's program of actions for their resolution and verification; typical investigative situations and investigative versions of the next stage of the investigation and the investigator's algorithms for their resolution; organization and planning of the investigation, the investigator's interaction with other subjects of criminal proceedings; features of the tactics of conducting individual investigative (detective) actions; measures of forensic prevention of individual types and groups of criminal offenses.

It is emphasized that the prospects of potential scientific investigations should consist in the development of the outlined components, as well as in determining the specifics of the trial of individual categories of criminal proceedings (cases), the forensic methodology for supporting the prosecution in these categories of cases.

Key words: investigation methodology, structure, criminal offense, scientific investigations, scientific approach.

Постановка проблеми. Розроблення криміналістичного забезпечення досудового розслідування кримінального правопорушення має здійснюватися з дотриманням принципів комплексності, на підставі узагальнення правових засад, з урахуванням особливостей правозастосовної практики, її потреб. У криміналістиці комплексним науково обґрунтованим рекомендаціям щодо розслідування злочинів присвячено окремих розділ – криміналістичну методику.

Традиційно криміналістичну методику розуміють як синергію, синтез криміналістичної техніки та тактики. Система криміналістичного забезпечення, як слушно зауважують в юридичній літературі, має розвиватися шляхом узагальнення та теоретичного осмислення накопиченого емпіричного матеріалу, а також пізнання наукових фактів, пов'язаних як із учиненням злочинів, так і з їх розкриттям, розслідуванням та попередженням. У цьому контексті перед науковцями постають такі завдання: 1) уніфікувати сучасні підходи до криміналістичної методики як наукової категорії, уточнити її структуру, мету і завдання; 2) оновити існуючі та розробити нові методичні рекомендації для розслідування різних категорій злочинів, особливо тих, що є новими або зазнали значних змін; 3) запровадити універсальну «базову» модель розслідування злочинів із використанням ситуаційного підходу, криміналістичної класифікації злочинів, їх криміналістичної характеристики, типових версій тощо; 4) представити рекомендації у доступній та зручній для використання формі, зокрема із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій [1, с. 177–178]. З огляду на окреслені вектори наукових розвідок, вважаємо за потрібне зупинитися на розробленні науково обґрунтованих рекомендацій розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі проблеми протидії протиправній діяльності професійних учасників правосуддя кримінально-правовими і криміналістичними засобами розкрито у роботах Н. Ю. Алексєєвої, Г. Є. Бершова, В. І. Борисова та В. І. Тютюгіна, А. В. Воронцова, С. Є. Дідика, С. О. Книженко, А. Г. Мартіросяна, С. С. Мірошніченка, Л. М. Палюх та ін.

Такі традиційні криміналістичні аспекти, як класифікація кримінальних правопорушень на підставі криміналістично значущих ознак, криміналістична характеристика, тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками правосуддя також вже були предметом окремих досліджень. Зокрема, підходи до криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти правосуддя відображено в роботах С. О. Книженко [2], М. В. Шепітька [3] та ін.

Автори вказали на можливість виокремлення як самостійної групи кримінальних правопорушень тих, котрі вчиняються професійними учасниками правосуддя. Узагалі-то останній ґрунтовно підійшов до виявлення та розслідування злочинів проти правосуддя [4].

Обставини, котрі підлягають з'ясуванню під час розслідування зловживання владою чи службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя визначив та систематизував М. Бурусовський [5].

Ю. В. Христова досліджує питання інформаційно-аналітичного забезпечення протидії кримінальним правопорушенням проти правосуддя [6]. Таким чином, вчені періодично звертаються до розроблення окремих криміналістичних аспектів розслідування кримінальних правопорушень досліджуваного нами виду, однак спроб комплексно дослідити цю проблематику в теорії вітчизняної криміналістики ще не було. Попри те, що кримінальні правопорушення досліджуваної нами групи не є найбільш чисельними серед кримінальних правопорушень проти правосуддя, вважаємо за потрібне навести позицію В. А. Журавля, який слушно вказав, що активізація прогностичної функції обумовлює реалізацію технологічного підходу до побудови криміналістичних методик, в якому пріоритетне місце посідають абстрактні наукові розробки, що дозволяє науці випереджувати практику, компенсувати відсутність необхідного емпіричного матеріалу чи узагальнити існуючі рекомендації, які притаманні не одному виду злочинів, а цілій їх групі [7, с. 295].

Метою статті є визначення структури криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Наукові підходи до визначення структури окремих криміналістичних методик суттєво відрізняються. О. Н. Колесниченко з огляду на специфіку кримінально-процесуальної діяльності в 50–60-х рр. ХХ ст. дійшов висновку, що основи побудови окремих криміналістичних методик розслідування злочинів, мають бути представлені: 1) обставинами, що підлягають встановленню; 2) особливостями проведення початкових слідчих дій; 3) типовими особливостями побудови слідчих версій і проведення подальших дій; 4) заходами щодо запобігання злочинам.

У подальшому ґрунтовні напрацювання вчених були спрямовані на визначення різновидів криміналістичних методик та їх структури. Узагальнюючи роботи згаданих науковців, В. Б. Смелік вказав про можливість визначення таких типів окремих криміналістичних методик:

Позавидової методики розслідування, котра може мати декілька рівнів деталізації.

Видової методики, що ґрунтуються на поділі за класами злочинів.

Комплексної методики, котра виокремлена на підставі криміналістичного та кримінально-правових критеріїв [8, с. 67].

Фундатори криміналістичного вчення про криміналістичну методику продовжили досліджувати як види окремих методик, так і їх структуру. Передусім це зумовлено тим, що в цій частині криміналістичного вчення відбувається поєднання рекомендацій криміналістичної техніки та тактики щодо своєрідності окремих видів кримінальних правопорушень, виявляється її прагматична роль. Це означає, що криміналістична методика найбільшим чином наближена до практичної діяльності з розслідування злочинів [10, с. 50].

З часом В. А. Журавель запропонував звертатися до положень «базової методики», під якою на думку вченого слід розуміти загально визнану, несуперечливу, універсальну методику, котра є орієнтиром для формування окремих криміналістичних методик різних рівнів [9, с. 233].

Б. В. Щур на підставі узагальнення наукових позицій щодо структури окремих криміналістичних методик, а також практики їх застосування запропонував представляти їх структуру таким чином: «1) криміналістична характеристика певного виду (групи) злочинів; 2) обставини, що підлягають з'ясуванню; 3) попередні дії слідчого до порушення кримінальної справи; 4) типові слідчі ситуації та система версій початкового етапу розслідування; 5) проміжні завдання та комплекси слідчих дій і оперативно-розшукових заходів початкового етапу розслідування; 6) типові слідчі ситуації та система версій наступного етапу розслідування; 7) проміжні завдання та комплекси слідчих дій та оперативно-розшукових заходів наступного етапу розслідування; 8) заходи усунення протидії розслідуванню злочинів; 9) профілактична діяльність слідчого» [10, с. 157]. Очевидно, що після прийняття чинного кримінального процесуального закону підходи до структури криміналістичних методик дещо змінилися, адже відтепер немає дослідчої перевірки отриманих матеріалів про кримінальну подію, додалися негласні методи діяльності сторони обвинувачення в кримінальному провадженні та інші суттєві моменти.

У контексті окреслення сучасних підходів до визначення різновидів криміналістичних методик слід відмітити напрацювання В. О. Гусевої. За результатами систематизації наукових позицій авторка вказала, що вчені наразі найчастіше виокремлюють: базову методику, окрему криміналістичну методику, окрему спеціальну криміналістичну методику, родову криміналістичну методику, міжродову криміналістичну методику, видові та підвидові методики, міжвидові, позавидові або позародові (особливі чи категоріальні), комплекси методики. Сама ж авторка під час побудови криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти авто-

ритету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності визначила її, як міжвидову, тобто яка включає в себе рекомендації з розслідування злочинів, які увійшли до одного розділу КК України, представляють собою комплекс взаємопов'язаних дій злочинного характеру, об'єднані криміналістичними та кримінально-правовими критеріями класифікації правопорушень [11, с. 104].

Натепер структури криміналістичних методик, котрі представляють на захист вчені, суттєво відрізняються. Так, О. В. Пчеліна, розроблюючи криміналістичні методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності додатково вказала на можливість виокремлення базової методики та окремої криміналістичної методики. Структуру базової методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності авторка представила такими елементами: 1) криміналістична класифікація злочинів у сфері службової діяльності та їх криміналістична характеристика; 2) проблемні питання виявлення та розкриття злочинів у сфері службової діяльності; 3) проблемні питання організації та планування розслідування злочинів у сфері службової діяльності; 4) проблемні аспекти розслідування злочинів у сфері службової діяльності та його криміналістичного забезпечення; проблеми та загальні особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності; проблеми та загальні особливості взаємодії слідчого з іншими правоохоронними органами та громадськими об'єднаннями; проблеми усунення протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності. У структурі окремої методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності виокремлено наступні елементи: криміналістична характеристика злочинів у сфері службової діяльності; збирання та перевірка первинної інформації про правопорушення у сфері службової діяльності; початковий етап розслідування; наступний етап розслідування; особливості проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; особливості подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності [12, с. 17–18].

Г. Ю. Нікітіна-Дудікова під час формування комплексної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, визначила її концептуальні теоретичні, методологічні, правові та праксеологічні основи. У змісті цієї криміналістичної методики авторка виокремила такі складові: криміналістичну характеристику, криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень, обставини, що підлягають доказуванню, типові слідчі ситуації, особливості використання спеціальних знань, організаційно-тактичні основи взаємодії слідчого з іншими суб'єктами, організаційно-тактичні основи про-

ведення слідчих (розшукових) дій. Також вченою визначено перспективи вдосконалення розробленої нею криміналістичної методики, серед яких: визначено особливості провадження міжнародних і європейських стандартів правосуддя дружнього до дитини, проаналізовано досвід іноземних держав щодо розслідування кримінальних правопорушень, охарактеризовано міжнародне співробітництво у структурі криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, з'ясовано окремі аспекти профілактичної діяльності у структурі криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей [13]. Порівнюючи окреслені підходи та низку інших [14–16], можемо узагальнити, що вчені переважно традиційно підходять до розроблення окремих криміналістичних методик.

У контексті кримінальних правопорушень проти правосуддя, учинених професійними учасниками судочинства, слід відмітити, що це доволі велика група кримінальних правопорушень, які вчиняються суб'єктами, обізнаними щодо процедури кримінального провадження. Розроблювана методика за своїми ознаками належатиме до комплексних, адже об'єднуватиме кримінальні правопорушення одного розділу КК України, виокремлених з-поміж інших на підставі криміналістично значущої ознаки. Вважаємо, що у перспективі розроблювана методика має охоплювати такі елементи:

- 1) криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень цієї групи;
- 2) обставини, що підлягають з'ясуванню;
- 3) особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку досудового розслідування;
- 4) типові слідчі ситуації та відповідні їм слідчі версії початкового етапу розслідування, програма дій слідчого щодо їх розв'язання та перевірки;

5) типові слідчі ситуації та слідчі версії наступного етапу розслідування та алгоритми дій слідчого щодо їх розв'язання;

6) організацію та планування розслідування, взаємодію слідчого з іншими суб'єктами кримінального провадження;

7) особливості тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій;

8) заходи криміналістичної профілактики окремих видів і груп кримінальних правопорушень.

Висновки. Структура окремих криміналістичних методик різних груп (видів) кримінальних правопорушень зумовлена особливостями механізму цих кримінальних правопорушень, їх класифікаційним рівнем та сферою застосування. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками правосуддя, на нашу думку, обов'язково має включати в себе такі елементи: криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень цієї групи; обставини, що підлягають з'ясуванню; особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку досудового розслідування; типові слідчі ситуації та відповідні їм слідчі версії початкового етапу розслідування, програма дій слідчого щодо їх розв'язання та перевірки; типові слідчі ситуації та алгоритми дій слідчого щодо їх розв'язання; організацію та планування розслідування, взаємодію слідчого з іншими суб'єктами кримінального провадження; особливості тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій; заходи криміналістичної профілактики окремих видів і груп кримінальних правопорушень.

Вважаємо, що перспективи потенційних наукових розвідок мають полягати у розробленні окреслених складових, а також у визначенні специфіки судового розгляду окремих категорій кримінальних проваджень (справ), криміналістичної методики підтримання обвинувачення в цих категоріях справ.

Список використаних джерел:

1. Журавель В. А. Сучасні концепції формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. Вип. 2 (49). С. 177–186.
2. Книженко С. О. Розслідування злочинів, що вчиняються службовими особами правоохоронних органів шляхом порушення порядку здійснення або забезпечення правосуддя. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 30. Т. 2. С. 94–97.
3. Шепітько М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08, 12.00.09. Харків, 2018. 42 с.
4. Шепітько М. В. Проблеми виявлення та розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються професійними учасниками судочинства (провадження). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 19. С. 48–57.
5. Борусовський М. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 249–253. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.42>.

6. Христова Ю. В. Актуальні питання інформаційно-аналітичного забезпечення протидії кримінальним правопорушенням проти правосуддя в сучасних умовах. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 10 (38). С. 317–329. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10\(38\)-317-329](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-317-329).
7. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Апостіль, 2012. 304 с.
8. Смелік В. Б. Кореляційні зв'язки між окремими видами злочинів у сфері підприємництва (проблеми методики розслідування): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 251 с.
9. Журавель В. А. Проблема формування базової методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 1 (52). С. 231–242.
10. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків: Харків. юрид., 2010. 319 с.
11. Гусева В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2021. 538 с.
12. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 44 с.
13. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Теоретичні та практичні основи криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2022. 713 с.
14. Гусева В. О. Методика розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності: монографія. Харків: У справі, 2020. 452 с.
15. Трач С. С. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні: монографія. Одеса: Гельветика, 2023. 452 с.
16. Сучасні криміналістичні засоби та методи протидії злочинності: навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусева; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2024. 232 с. ISBN 978-966-610-278-5.